

Budžet *za* građane

institucija Bosne i Hercegovine
i međunarodnih obaveza
Bosne i Hercegovine

Izdavač:

Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine

Za izdavača:

Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine

Urednik:

Eda - Agencija za razvoj preduzeća

Dizajn i kompjuterska priprema:

Grafički studio „Lik” Banja Luka

Štampa:

GRAFID d.o.o. Banja Luka

Za štampariju:

Branislav Ivanković

Tiraž:

200

Podrška izradi ove publikacije pružena je u okviru Programa jačanja javnih institucija u BiH kao dio podrške reformi javne uprave u BiH. Program jačanja javnih institucija provodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH u ime Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj Njemačke savezne vlade u saradnji s Vladom Ujedinjenog Kraljevstva. Mišljenja i stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne odražavaju stavove niti službene politike vlada Njemačke i Ujedinjenog Kraljevstva.

Implemented by

SADRŽAJ

Uvodna riječ ministra	5
Budžet za građane	6
Nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine	8
Pravni okvir	8
Budžetski kalendar i budžetski proces	9
Makroekonomske projekcije i predviđanja	10
Prihodi	12
Rashodi	14
Rashodi po COFOG klasifikaciji	15
Institucije BiH i iznos njihovog budžeta za 2020. godinu	16
Najveći korisnici budžeta	20
Budžetski rječnik	30
Pitanja, komentari i sugestije	31

Poštovani građani i građanke,

Pred vama se nalazi prvo izdanje dokumenta „Budžet za građane“, što predstavlja svojevrsni ilustrirani vodič koji na jasan i jednostavan način prikazuje kako se prikuplja i troši novac iz Budžeta institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obaveza BiH.

Želja nam je da uvođenjem u praksu redovnog objavljivanja ovog dokumenta postanemo još otvoreniji i odgovorniji prema građanima kada su u pitanju planiranje, upravljanje i upotreba finansijskih sredstava institucija Bosne i Hercegovine.

Tokom pripremih aktivnosti osigurali smo i učešće nevladinih organizacija, institucija BiH i građana na način da je na veb-stranici Ministarstva finansija i trezora BiH objavljena anketa s pitanjima u vezi s pripremom ovog dokumenta. Također, organizirane su radionice za izradu Metodologije za pripremu i objavljivanje dokumenta „Budžet za građane“ institucija BiH i radionice u vezi sa sadržajem ovog dokumenta te prijedlozima vizuelnih rješenja i infografikama. Izuzetno je važno da su i u ovim aktivnostima učestvovali predstavnici nevladinih organizacija i institucija BiH i cilj nam je da ova saradnja bude intenzivnija.

Svrha ovog dokumenta je da javnosti omogući bolji uvid i razumijevanje načina na koje institucije na državnom nivou planiraju, raspodjeljuju i troše javna sredstva iz budžeta. Imajući u vidu da novac koji dolazi u budžet potječe od poreznih obveznika, naša je obaveza da njime raspolažemo u najboljem interesu svih građana Bosne i Hercegovine te da predstavimo jasne i razumljive podatke o izvorima prikupljenog novca i njegovom trošenju. Dokument je namijenjen svim osobama koje žele biti obaviještene o planovima pojedinih institucija BiH kao i svima onima koji žele pratiti trošenje novca pri realiziranju postavljenih ciljeva.

Iskreno se nadam da će „Budžet za građane“ pružiti odgovore na ključna pitanja u vezi s Budžetom institucija BiH i međunarodnim obavezama BiH, ali i potaknuti što veći broj aktera da iznesu svoja mišljenja i sugestije, koji će biti temelj za pripremu „Budžeta za građane“ u narednom periodu.

Otvoreni smo za značajnije učešće građana u budžetskom procesu u pripremi budućih dokumenata „Budžet za građane“ i pored ustavnih ograničenja u strukturi budžeta institucija BiH. Želimo kreirati pristupačniji i razumljiviji budžet jer je to jedna od polaznih pretpostavki unapređenja upravljanja javnim finansijama.

Na kraju želim iskazati veliku zahvalnost vladama SR Njemačke i Ujedinjenog Kraljevstva na saradnji u okviru Programa jačanja javnih institucija u BiH i na podršci izradi prvog „Budžeta za građane“. Radujemo se saradnji u narednom periodu.

Srdačan pozdrav,

MINISTAR
Vjekoslav Bevanda

Budžet *za* građane

Novac kojim raspolažu institucije vlasti na svim nivoima u svojim **budžetima** je novac građana. Prihodi vlasti dolaze od građana kroz poreze i plaćanje raznih такси i naknada. Pored ovoga, prihodi dolaze od **koncesija** za iskorištavanje resursa koji su dio zajedničke baštine pa pripadaju svim građanima. Čak i kada prihodi dolaze od kredita, građani su ti koji će ih morati oplatiti na kraju. Institucije vlasti su odgovorne za sredstva u okviru budžeta te odlučuju u ime građana o raspodjeli prikupljenih sredstava za različite namjene.

Imajući u vidu da je budžet i odraz **javnih politika**, jasno je zbog čega u zemljama s razvijenom demokratskom kulturom postoji značajan interes javnosti za mnoga pitanja koja se tiču budžeta. Građani žele znati i odlučivati o tome kako će se trošiti njihov novac. Pri tome je osnovni preduvjet za učešće građana u procesu odlučivanja o budžetu njihova informiranost. U skladu s tim, zadatak organa vlasti jeste da osigura javnost rada i pruži informacije o svim bitnim pitanjima u procesu kreiranja, usvajanja i izvršavanja budžeta.

Budžet za građane je dokument koji sažima i pojašnjava osnovne informacije iz budžeta. To je izvještaj, predstavljen u pristupačnom formatu, koji koristi jednostavan i jasan jezik koji građani mogu razumjeti. Ako su u stanju da razumiju, građani onda mogu ostvariti svoja građanska prava u demokratiji – mogu postavljati pitanja koja osiguravaju da vlast objašnjava ono što radi u njihovo ime.

Tokom pripreme samog dokumenta izvršene su brojne individualne i grupne konsultacije s građanima, predstavnicima nevladinih organizacija te predstavnicima institucija Bosne i Hercegovine.

Budžet

akt kojim se predviđaju svi prihodi i rashodi u jednoj godini.

Koncesija

dozvola vlasti koja se daje pravnim ili fizičkim licima za obavljanje određene djelatnosti po unaprijed utvrđenim uvjetima.

Javna politika

plan ili smjer djelovanja institucija vlasti.

Budžet za građane

pojednostavljen i ilustriran prikaz određenih dijelova zvaničnog budžeta.

Nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine

Prema članu III **Ustava** Bosne i Hercegovine, sljedeća pitanja su u nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine:

- a) vanjska politika,
- b) vanjskotrgovinska politika,
- c) carinska politika,
- d) monetarna politika,
- e) finansiranje institucija i međunarodnih obaveza BiH,
- f) politika i reguliranje pitanja imigracije, izbjeglica i azila,
- g) provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnopravnih propisa, uključujući i odnose s Interpolom,
- h) uspostavljanje i funkcioniranje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih sredstava,
- i) reguliranje međuentitetskog transporta,
- j) kontrola zračnog saobraćaja.

Ustavom je, u istom članu, predviđeno da sve vladine funkcije i ovlaštenja koja nisu Ustavom izričito povjerena institucijama Bosne i Hercegovine pripadaju entitetima. Istovremeno, Bosna i Hercegovina može preuzeti nadležnost u onim stvarima u kojima se o tome postigne saglasnost entiteta; stvarima koje su predviđene u aneksima 5-8 Općeg okvirnog sporazuma; ili koje su potrebne za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine, u skladu s podjelom nadležnosti među institucijama Bosne i Hercegovine. Dodatne institucije mogu biti uspostavljene prema potrebi za vršenje ovih nadležnosti.

Trenutno u Bosni i Hercegovini postoji 75 **budžetskih korisnika**, odnosno različitih institucija (ministarstava, agencija, regulatornih organa, pravosudnih institucija i slično) koje su direktni korisnici Budžeta institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine.

Pravni okvir

Zakon o finansiranju institucija Bosne i Hercegovine je zakon kojim se uređuje priprema, donošenje, izvršenje, računovodstvo, izvještavanje i nadzor Budžeta Bosne i Hercegovine. Prema ovom zakonu, Budžet predstavlja akt Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine kojim se utvrđuje plan finansijskih aktivnosti budžetskih korisnika koji obuhvata projekciju iznosa prihoda i utvrđenog iznosa rashoda za period jedne fiskalne godine. Ovim budžetom također je utvrđena gornja granica cjelokupnog duga Bosne i Hercegovine, uključujući i postojeći dug i projekciju novog duga za datu fiskalnu godinu. Također su definirani i budžetski korisnici, a to su sve institucije Bosne i Hercegovine i svi ostali organi koji se finansiraju iz budžeta, kao i regulatorni organi.

Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine nadležno je za pripremu budžeta, izvršenje budžeta i finansiranje budžetskih institucija, koordinaciju aktivnosti kako bi se osigurala budžetska sredstva i investicije javnih sredstava, te obavlja ostale aktivnosti u oblasti finansiranja budžetskih korisnika u skladu s Ustavom i zakonom.

Ustav

osnovni pravni akt neke države kojim se uspostavlja politički i pravni poredak.

Budžetski korisnik

institucije i svi ostali organi koji se finansiraju iz budžeta.

Budžetski kalendar i budžetski proces

Budžetski kalendar je propisan Zakonom o finansiranju institucija Bosne i Hercegovine i njime se definiraju aktivnosti koje su bitne u vezi s pripremom i donošenjem budžeta. Tako su definirani vremenska dinamika i odgovornost pojedinih institucija u vezi s pripremom donošenja zvaničnog budžeta.

Budžetski proces se zasniva na propisanim aktivnostima svih učesnika u procesu pripreme i usvajanja Budžeta institucija BiH i međunarodnih obaveza BiH te izvršenja, izvještavanja i kontrole.

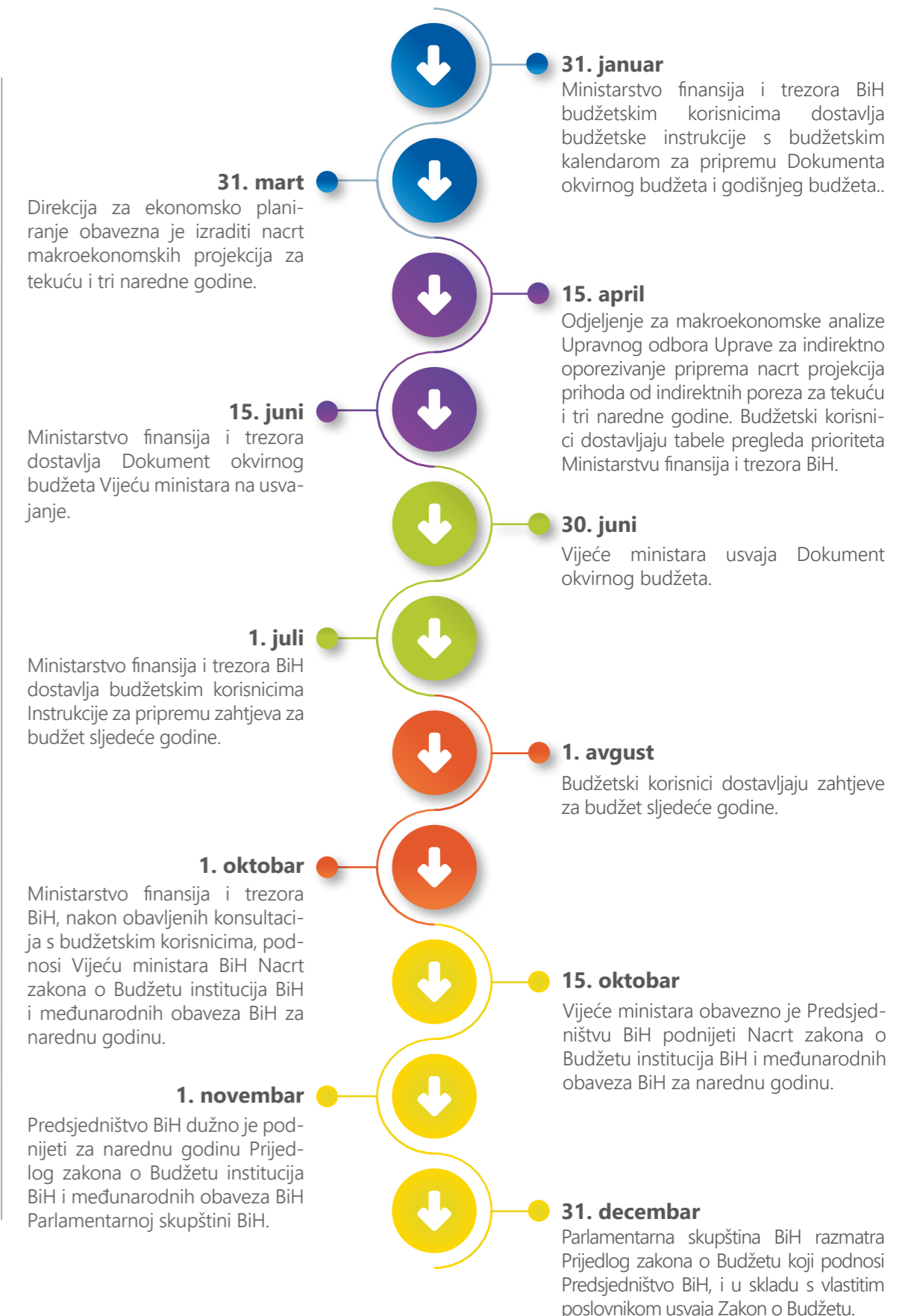
Budžetski proces započinje u januaru, kada Ministarstvo finansija i trezora do 31. u mjesecu svim budžetskim korisnicima dostavlja budžetsku instrukciju s budžetskim kalendarom za pripremu **Dokumenta okvirnog budžeta (DOB)**.

Budžetski proces

proces koji obuhvata pripremu i usvajanje budžeta, njegovo izvršavanje, izvještavanje i kontrolu.

Dokument okvirnog budžeta (DOB)

projekcija trogodišnjih prihoda i rashoda, odnosno srednjoročna projekcija budžeta.

Makroekonomske projekcije i predviđanja

Početak 2020. godine karakterizira usložnjavanje ekonomskih prilika i pojava pandemije COVID-19, što će imati veoma negativne implikacije na privredna kretanja u svijetu, regiji, kao i u samoj Bosni i Hercegovini. Intenzitet i dužina trajanja novonastalih okolnosti u suštini će odrediti kretanje ekonomskog rasta kako u kratkom tako i u srednjem roku.

U narednoj tabeli iskazani su **makroekonomski** pokazatelji za period od 2018. do 2023. godine, koje je pripremila Direkcija za ekonomsko planiranje Vijeća ministara Bosne i Hercegovine.

Makroekonomija

područje ekonomskih nauka koje se bavi ukupnom privredom nekog područja (zemlje), proučavajući međusobne odnose ukupne (agregatne) proizvodnje, prihoda, zaposlenosti, cijena i drugih varijabli.

Nominalni BDP

predstavlja zbir količina finalnih roba i usluga koje su proizvele rezidentne jedinice u zemlji tokom određenog vremenskog perioda pomnožen s njihovim tekućim cijenama.

Realni BDP

predstavlja zbir količina finalnih dobara u stalnim (umjesto tekućim) cijenama te ukazuje na količinu proizvedenih proizvoda i usluga.

Prema trenutno raspoloživim preliminarnim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, procjenjuje se da je Bosna i Hercegovina u 2019. godini ostvarila **ekonomski rast** od oko 2,6% u odnosu na prethodnu godinu¹.

Najaktuelniji referentni dokument MMF-a „World Economic Outlook, April 2020, The Great Lockdown“ predviđa drastičan pad svjetske ekonomije od 3% u 2020. godini u zavisnosti od dužine trajanja i intenziteta širenja pandemije COVID-19. Prema ovim projekcijama, očekivani pad BDP-a u razvijenim zemljama iznosi 6,1%, dok se u zemljama u razvoju očekuje smanjenje **BDP-a** od 1%².

Predviđa se i pad BDP-a u zemljama EU od 7,5%, pri čemu očekivana smanjenja BDP-a po zemljama iznose: Njemačka 6,5%, Italija 9,5%, Austrija 5,5%, Hrvatska 9,1% i Slovenija 7,0%³.

Ako se ima u vidu da su ekonomska kretanja u EU i navedenim zemljama u prošlosti predstavljala glavnu strukturalnu odrednicu ekonomskih kretanja u Bosni i Hercegovini (proizvodnja, potrošnja i vanjskotrgovinska razmjena), može se konstatirati da će posljedice ovih događanja na ukupna privredna kretanja u zemlji biti veoma nepovoljna.

Tokom 2020. godine očekuje se i pad privatne potrošnje od 2,8% u realnom smislu u odnosu na prethodnu godinu. Glavnu determinantu ovog smanjenja privatne potrošnje predstavljaju već izvjestan pad broja zaposlenih, smanjenja plaća i doznaka građana iz inostranstva, što će znatno oslabiti raspoloživi dohodak građana. To će svakako imati utjecaj i na visinu prikupljenih poreza, a time i na same javne prihode.

Međutim, 2020. godine se očekuje dosta jači rast **javne potrošnje** u odnosu na višegodišnji prosjek i iznositi će 2,5% u odnosu na prethodnu godinu, pozitivno doprinoseći samom ekonomskom rastu.

Ekonomski rast

podrazumijeva ukupan porast proizvodnje, proizvodnih kapaciteta i svih drugih dijelova jedne privrede, odnosno predstavlja rast ukupnog outputa jedne privrede uslijed rasta radne snage, kapitalnih dobara te unapređenja tehnologije i produktivnosti.

Bruto društveni proizvod (BDP)

makroekonomski indikator koji pokazuje vrijednost finalnih dobara i usluga proizvedenih u zemlji tokom godine, izraženo u novčanim jedinicama.

Inflacija

predstavlja povećanje općeg nivoa cijena u odnosu na vrijednost novca.

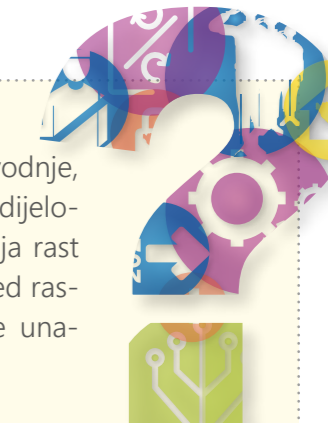
Vladina/javna potrošnja

(izdaci za krajnju potrošnju vlade) – sektor vlade se sastoji od svih institucionalnih jedinica koje, uz ispunjavanje svojih političkih obaveza i uloge ekonomskog reguliranja, u principu proizvode netržišne usluge (moguće i robe) za individualnu ili kolektivnu potrošnju te redistribuiraju dohodak i bogatstvo. Izdaci za krajnju potrošnju vlade uključuju dvije kategorije izdataka:

- netržišni output, osim investicija za vlastiti račun, koji se mjeri troškovima proizvodnje, umanjen za povremenu prodaju;
- vladine nabavke roba i usluga od tržišnih proizvođača koje se bez bilo kakvog transformiranja plasiraju domaćinstvima kao socijalni transfer u „naturi“.

Vanjskotrgovinska razmjena

predstavlja sveukupnu razmjenu roba i usluga jedne zemlje s inostranstvom (uvoz i izvoz roba i usluga).

Indikatori	Projekcije						
	Službeni podaci	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Nominalni BDP u mil. KM		34.023	35.365	34.283	35.709	37.460	39.226
Nominalni rast u %		5,2	3,9	-3,1	4,2	4,9	4,7
Realni BDP u mil. KM		33.399	35.116	34.342	35.330	36.898	38.778
Realni rast u %		3,3	3,2	-2,9	3,1	3,3	3,5
Inflacija u %		1,4	0,6	-0,5	1,2	1,3	1,4
Vladina potrošnja u mil. KM		6.611	6.776	6.972	7.007	7.231	7.448
Realni rast u %		0,9	1,0	2,5	-0,2	0,7	0,5
Privatna potrošnja u mil. KM		25.437	26.155	25.377	26.229	27.197	28.247
Realni rast u %		2,3	2,0	-2,8	2,0	2,1	2,3
Uvoz u mil. KM		19.097	19.955	18.435	19.497	20.848	22.542
Izvoz u mil. KM		14.087	14.850	13.515	14.571	15.810	17.289

PRIHODI, PRIMICI I FINANSIRANJE

Prihodi Budžeta institucija BiH planirani su na osnovu Globalnog okvira fiskalnog bilansa i politika u Bosni i Hercegovini za period od 2020. do 2022. godine.

Osnovni prihod u okviru Budžeta institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obaveza BiH za 2020. godinu odnosi se na porezni prihod, odnosno prihode s Jedinstvenog računa Uprave za indirektno oporezivanje za finansiranje institucija BiH (780.000.000 KM).

Ostali prihodi i podrška za finansiranje institucija BiH odnose se na neporezne prihode (146.082.000 KM), transfere od drugih nivoa vlasti (502.000 KM) te tekuće podrške iz inostranstva (215.000 KM).

Finansiranje i primici obuhvataju i preneseni višak sredstava iz prethodnih godina (68.175.000 KM), primitke od sukcesija (682.000 KM) te primitke od prodaje stalnih sredstava (344.000 KM).

Na kraju treba dodati da u prihod Budžeta institucija BiH ulaze i prihodi za finansiranje javnog duga (807.552.931 KM), koji se alocira po krajnjim dužnicima, odnosno državi i entitetima.

Sukcesija

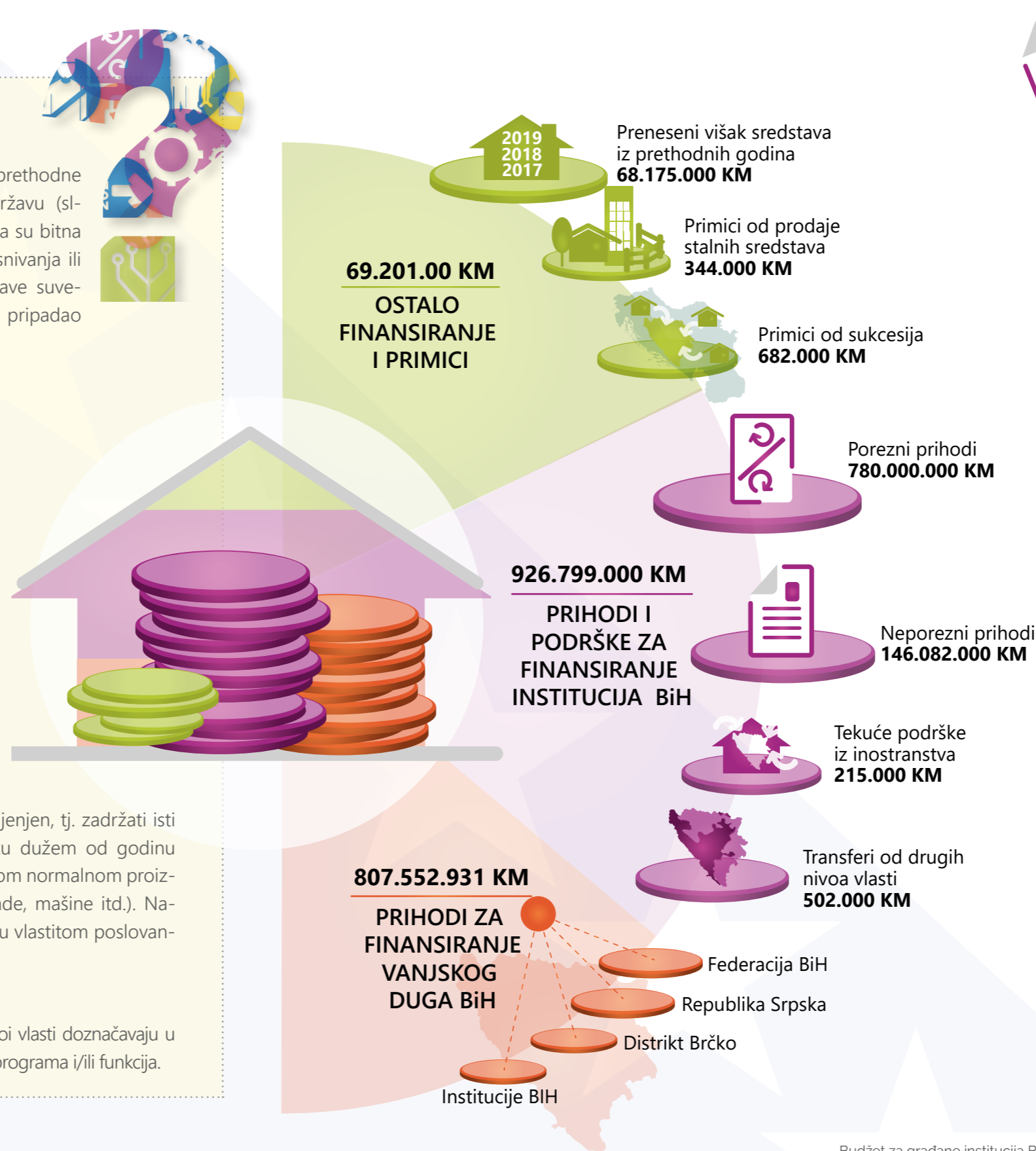
prebacivanje prava i obaveza prethodne države (prethodnice) na novu državu (sljednicu) u vezi s nizom pitanja koja su bitna za to područje, a posljedica su osnivanja ili proširenja vlasti, odnosno uspostave suvereniteta te države koji je do tada pripadao drugoj državi.

Stalna imovina

dio imovine koji će ostati nepromijenjen, tj. zadržati isti pojavni oblik, u vremenskom roku dužem od godinu dana i koji neće biti utrošen u jednom normalnom proizvodnom ciklusu (npr. zemlja, zgrade, mašine itd.). Nabavlja se s namjerom da se koristi u vlastitom poslovanju, a ne za daljnju preprodaju.

Transferi od drugih nivoa vlasti

novčana sredstva koja viši ili niži nivoi vlasti doznačavaju u budžet s ciljem realizacije pojedinih programa i/ili funkcija.

Raznolikost prihoda institucija Bosne i Hercegovine vidi se u okviru neporeznih prihoda:

- **Prihodi od administrativnih taksi/naknada** – prihodi od izdavanja dozvola u međunarodnom drumskom saobraćaju, prihodi od izdavanja isprava u diplomatsko-konzularnoj mreži, prihodi od molbi, zahtjeva, prijave i drugih podnesaka, prihodi od žalbi, prihodi od izdatih uvjerenja.
- **Prihodi od sudbenih taksi/naknada** – prihodi od naknada/taksi pred Sudom BiH.
- **Prihodi od posebnih naknada** – naknada od dozvola za emitiranje, za operatore fiksne telefonije i dozvola u radijskim komunikacijama, naknade za korištenje radiofrekventnog spektra, naknade poreznih i kontrolnih markica UIINO, prihodi koje u okviru svoje nadležnosti ostvaruje Agencija za lijekove i medicinska sredstva BiH, prihodi od izdavanja veterinarsko-zdravstvenih certifikata i pregleda na graničnim prijelazima, naknade za prelete preko BiH.
- **Prihodi od taksi u postupku indirektnog oporezivanja** – prihodi od taksi koje u okviru svoje nadležnosti ostvaruje UIINO.
- **Prihodi od ličnih i putnih dokumenata i registracije vozila** – prihodi od izdavanja putnih dokumenata, vozačkih dozvola, naljepnica, registracije vozila, prekograničnih propusnica.
- **Prihodi od imovine** – Prihodi od iznajmljivanja imovine.
- **Prihodi od kamata i kursnih razlika**
- **Prihodi od novčanih kazni** – prihodi od kazni u kaznenom postupku, kazni po Zakonu o konkurenciji, novčane kazne za prekršaje, kazne po Zakonu o kretanju i boravku stranaca u azilu i dr.
- **Vlastiti prihodi** – prihodi koje u okviru svojih nadležnosti ostvaruju Služba za zajedničke poslove institucija BiH, Institut za standardizaciju BiH, Institut za mjeriteljstvo BiH, Institut za intelektualne poslove BiH i Institut za akreditiranje BiH.
- **Ostali prihodi**

RASHODI

- Rashodi po COFOG klasifikaciji
- Institucije BiH i iznos njihovog budžeta za 2020. godinu
- Najveći korisnici budžeta

RASHODI PO COFOG KLASIFIKACIJI

COFOG klasifikacija

klasifikaciju vladinih funkcija (COFOG – Classification of the Functions of the Government) objavilo je Odjeljenje za statistiku Ujedinjenih nacija i odnosi se na sredstva iz budžeta razvrstana po namjeni za koju se troše.

1.
OPĆE JAVNE USLUGE
1.167.894.931

INSTITUCIJA

BUDŽET 2020 (KM)

• Parlamentarna skupština BiH	16.279.000
• Predsjedništvo BiH	7.574.000
• Generalni sekretarijat Vijeća ministara	4.047.000
• Direkcija za evropske integracije BiH	4.339.000
• Ministarstvo vanjskih poslova	53.426.000
• Ministarstvo komunikacija i transporta	5.145.000
• Ministarstvo finansija i trezora	7.152.000
• Uprava za indirektno oporezivanje	100.510.000
• Ministarstvo pravde	3.799.000
• Ministarstvo sigurnosti	76.000
• Ministarstvo civilnih poslova	10.434.000
• Agencija za identifikacione isprave, evidenciju i razmjenu podataka	23.665.000
• Služba za zajedničke poslove institucija	19.183.000
• Ured za reviziju institucija	5.061.000
• Centralna izborna komisija	7.256.000
• Agencija za državnu službu	1.213.000
• Agencija za statistiku	4.642.000
• Arhiv BiH	698.000
• Fond za povratak	459.000
• Odbor državne službe za žalbe	433.000
• Ured za zakonodavstvo	687.000
• Agencija za javne nabavke	1.061.000
• Ured za razmatranje žalbi	2.212.000
• Institut za nestale osobe	2.778.000
• Direkcija za ekonomsko planiranje	992.000
• Ured kordinatora za reformu javne uprave	1.319.000
• Agencija za zaštitu ličnih podataka	1.197.000
• Centralna harmonizacijska jedinica Ministarstva finansija i trezora	575.000
• Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije	1.346.000
• Direktni transferi i rezerviranje	72.784.000

• **SERVISIRANJE JAVNOG DUGA 807.552.931 KM**
Pored korisnika budžeta, u kategoriju općih javnih usluga spada i servisiranje vanjskog duga BiH.

2.
ODBRANA
287.341.000 KM

INSTITUCIJA

BUDŽET 2020 (KM)

• Ministarstvo odbrane BiH **287.341.000**

3.
JAVNI RED I
SIGURNOST
267.563.000 KM

• Visoko sudsko i tužilačko vijeće	5.094.000
• Ustavni sud BiH	5.869.000
• Sud BiH	16.693.000
• Tužilaštvo BiH	14.298.000
• Pravobranilaštvo BiH	1.579.000
• Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH	2.482.000
• Zavod za izvršenje krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera	7.757.000
• Ministarstvo pravde BiH	7.868.000
• Ministarstvo sigurnosti BiH	7.563.000
• Državna agencija za istrage i zaštitu	30.836.000
• Granična policija	81.716.000
• Obavještajno-sigurnosna agencija	36.495.000
• Služba za poslove sa strancima	9.782.000
• Agencija za policijsku podršku	1.488.000
• Agencija za forenzička ispitivanja i vještačenja	1.856.000
• Agencija za školovanje i stručno usavršavanje kadrova	2.807.000
• Direkcija za koordinaciju policijskih tijela	33.380.000

4.
EKONOMSKA
POLITIKA
48.138.000 KM

INSTITUCIJA

BUDŽET 2020 (KM)

• Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH	7.681.000
• Agencija za unapređenje stranih investicija	1.258.000
• Ured za veterinarstvo	4.734.000
• Konkurencijsko vijeće	1.239.000
• Ministarstvo komunikacija i prometa	9.556.000
• Direkcija za civilno zrakoplovstvo	4.253.000
• Regulatorna agencija za komunikacije	4.517.000
• Institut za standardizaciju	1.394.000
• Institut za mjeriteljstvo	2.516.000
• Institut za intelektualno vlasništvo	1.581.000
• Institut za akreditiranje	1.054.000
• Uprava za zaštitu zdravlja bilja	1.073.000
• Agencija za nadzor nad tržištem	773.000
• Agencija za sigurnost hrane	1.585.000
• Agencija za rad i zapošljavanje	1.116.000
• Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, israni i ruralnom razvoju	611.000
• Povjerenstvo za koncesije	1.072.000
• Agencija za osiguranje	478.000
• Institucija ombudsmena za zaštitu potrošača	406.000
• Agencija za poštanski promet	788.000
• Vijeće za državnu podršku	453.000

5.
ZAŠTITA
ŽIVOTNE SREDINE
6.595.000 KM

• Centar za uklanjanje mina	5.686.000
• Državna regulatorna agencija za radijacijsku i nuklearnu sigurnost	909.000

6.
ZDRAVSTVO
5.921.000 KM

• Agencija za lijekove i medicinska sredstva	5.921.000
--	------------------

7.
REKREACIJA,
KULTURA, RELIGIJA
6.783.000 KM

• Memorijalni centar Srebrenica-Potočari. Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine	1.067.000
• Regulatorna agencija za komunikacije	2.560.000
• Ministarstvo civilnih poslova	1.159.000
• Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika	1.363.000
• Agencija za antidoping kontrolu	634.000

8.
OBRAZOVANJE
2.831.000 KM

• Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta	868.000
• Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje	1.206.000
• Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja	757.000

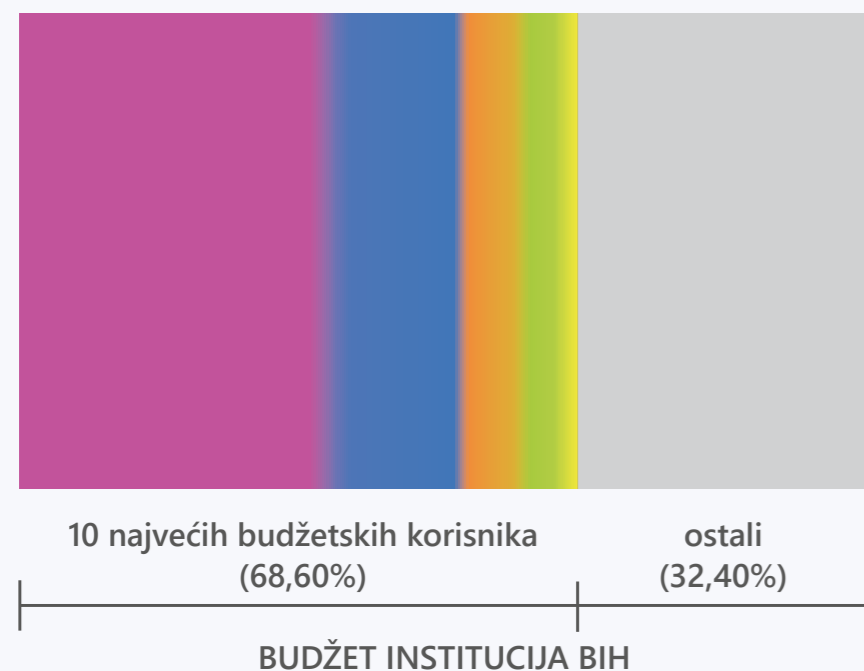

9.
SOCIJALNA
ZAŠTITA
10.486.000 KM

• Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice	10.486.000
--	-------------------

NAJVEĆI KORISNICI BUDŽETA INSTITUCIJA BOSNE I HERCEGOVINE

Kada se posmatraju rashodi u 2020. godini, vidljivo je da na 10 budžetskih korisnika s najvećim rashodima otpada čak 683.245.000 KM, odnosno 68,60% ukupnih rashoda Budžeta institucija BiH (bez uzimanja u obzir izdvajanja za vanjski dug). Tako se za rashode **Ministarstva odbrane** izdvaja čak **287.341.000 KM**, odnosno 28,85% ukupnih rashoda, dok se za **Upravu za indirektno oporezivanje** i **Graničnu policiju** izdvaja **100.510.000 KM** (10,09%) i **81.716.000 KM** (8,20%).

Među ostalih 10 budžetskih korisnika s najvećim rashodima nalaze se:

- **Ministarstvo vanjskih poslova** s 53.426.000 KM, odnosno 5,36% ukupnih rashoda;
- **Obavještajno-sigurnosna agencija** s 36.495.000 KM, odnosno 3,66% ukupnih rashoda;
- **Direkcija za koordinaciju policijskih tijela** s 33.380.000 KM, odnosno 3,35% ukupnih rashoda;
- **Državna agencija za istrage i zaštitu** s 30.836.000 KM, odnosno 3,10% ukupnih rashoda;
- **Agencija za identifikacione dokumente** s 23.665.000 KM, odnosno 2,38% ukupnih rashoda;
- **Služba za zajedničke poslove institucija** s 19.183.000 KM, odnosno 1,93% ukupnih rashoda;
- **Sud BiH** sa 16.693.000 KM, odnosno 1,68% ukupnih rashoda.

Iz navedenog se može jasno vidjeti da se najviše sredstava iz budžeta BiH koji je predviđen za finansiranje institucija izdvaja za sektore odbrane i javni red i sigurnost.

U narednom dijelu ćemo predstaviti troškove za plaće i naknade zaposlenih kao i budžete šest institucija koje su, prema provedenim konsultacijama, bile najveći predmet pažnje zainteresiranih pojedinaca i organizacija civilnog društva.

Prvenstveno, radi se o institucijama koje troše najviše sredstava prilikom obavljanja povjerenih nadležnosti (Ministarstvo odbrane, Granična policija i Uprava za indirektno oporezivanje) te institucijama za čiji rad postoji veliko zanimanje zbog pojedinih programa i projekata koji se realiziraju u okviru datih institucija (Ministarstvo civilnih poslova, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice te Ministarstvo vanjskih poslova).

UDIO PLAĆA I NAKNADA ZA ZAPOSLENE KOD NAJVEĆIH BUDŽETSKIH KORISNIKA

Jednako kako smo govorili u dijelu s ukupnim rashodima, u okviru ovih 10 institucija najviše se budžetskih sredstava izdvaja za plaće i naknade, imajući u vidu veliki broj zaposlenih osoba u navedenim institucijama.

Ostali rashodi u okviru navedenih institucija odnose se na izdatke u vezi s potrebama za njihovo nesmetano funkcioniranje, uključujući i po nekoliko kapitalnih projekata, što će biti detaljnije predstavljeno u dijelu koji se odnosi na pojedine institucije.

1 MINISTARSTVO ODBRANE

287.341.000 KM

Bruto plaće i naknade: **254.768.000 KM**

Ostalo: **32.573.000 KM**

2 UPRAVA ZA INDIREKTNO OPOREZIVANJE

100.510.000 KM

Bruto plaće i naknade: **71.070.000 KM**

Ostalo: **29.440.000 KM**

3 GRANIČNA POLICIJA

81.716.000 KM

Bruto plaće i naknade: **71.200.000 KM**

Ostalo: **10.516.000 KM**

4 MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA

53.426.000 KM

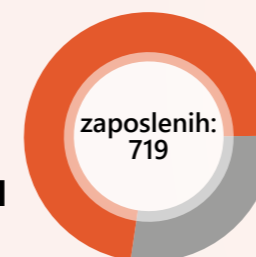

Bruto plaće i naknade: **37.811.000 KM**

Ostalo: **15.615.000 KM**

5 OBAVJEŠTAJNO-SIGURNOSNA AGENCIJA

36.495.000 KM

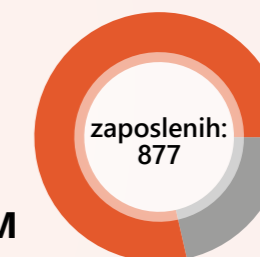

Bruto plaće i naknade: **26.550.000 KM**

Ostalo: **9.945.000 KM**

6 DIREKCIJA ZA KOORDINACIJU POLICIJSKIH TIJELA

33.380.000 KM

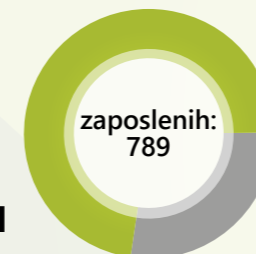

Bruto plaće i naknade: **26.291.000 KM**

Ostalo: **7.089.000 KM**

7 DRŽAVNA AGENCIJA ZA ISTRAGE I ZAŠTITU

30.836.000 KM

Bruto plaće i naknade: **25.829.000 KM**

Ostalo: **5.007.000 KM**

8 AGENCIJA ZA IDENTIFIKACIONE DOKUMENTE

23.665.000 KM

Bruto plaće i naknade: **4.736.000 KM**

Ostalo: **18.929.000 KM**

9 SLUŽBA ZA ZAJEDNIČKE POSLOVE INSTITUCIJA

19.183.000 KM

Bruto plaće i naknade: **9.860.000 KM**

Ostalo: **9.323.000 KM**

10 SUD BiH

16.693.000 KM

Bruto plaće i naknade: **13.237.000 KM**

Ostalo: **3.456.000 KM**

MINISTARSTVO ODBRANE

287.341.000 KM

Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine sa Zajedničkim štabom Oružanih snaga Bosne i Hercegovine kao stručnim organom obavlja poslove i zadatke iz oblasti odbrane te su u jedinstvenom odbrambenom sistemu pod vrhovnom komandom i kontrolom Predsjedništva BiH.

PROGRAMSKO-PROJEKTNA STRUKTURA RASHODA

Vojna odbrana 262.454.000 KM

- 28.200.000 KM**
Pružanje vojne pomoći i saradnja s civilnim organima u slučaju prirodnih katastrofa i drugih nesreća
- 10.472.000 KM**
Implementacija NATO normi u oblasti skladištenja (operacije s naoružanjem i MiMES)
- 25.000.000 KM**
Protivminski djelovanje u BiH
- 8.000.000 KM**
Rješavanje viškova naoružanja, municije, minsko-eksplozivnih sredstava
- 32.882.000 KM**
Modernizacija i znavljanje naoružanja i vojne opreme
- 68.000.000 KM**
Obuka i profesionalni razvoj
- 79.000.000 KM**
Opća logistička podrška i ostala investicijska ulaganja
- 10.900.000 KM**
Izgradnja stacionarnih sistema komandovanja i kontrole, opremanje OS BiH mobilnim sistemima K2 i održavanje postojećih sistema K4

Operacije kolektivne sigurnosti 7.496.000 KM

- 5.296.000 KM**
Učešće u NATO, EU, UN i drugim međunarodnim operacijama
- 1.280.000 KM**
Logistička podrška snagama u operacijama kolektivne sigurnosti
- 920.000 KM**
Obuka i provjera jedinica u pripremi za operacije kolektivne sigurnosti

Međunarodna saradnja 4.980.000 KM

- 2.800.000 KM**
Vojno-diplomatsko predstavljanje BiH u inostranstvu
- 830.000 KM**
Ispunjavanje obaveza MO i OS BiH po dostavljenim dokumentima BiH NATO-u
- 1.000.000 KM**
Realizacija programa bilateralno-multilateralne saradnje
- 350.000 KM**
Ispunjavanje obaveza iz međunarodnih sporazuma, rezolucija UN-a i konvencija o razoružanju

Administracija 12.411.000 KM

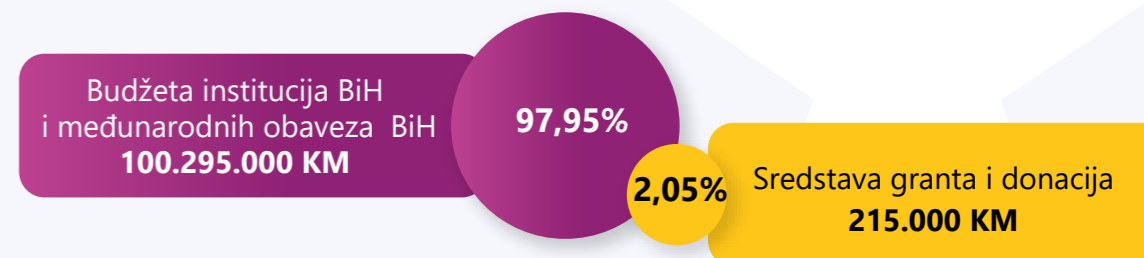
- 1.000.000 KM**
Izrada konceptualnih, normativnih i doktrinarnih sistemskih dokumenata
- 2.000.000 KM**
Planiranje, analize i izvještaji
- 5.000.000 KM**
Upravljanje personalnim resursima
- 4.411.000 KM**
Upravljanje materijalnim resursima

UPRAVA ZA INDIREKTNO OPOREZIVANJE

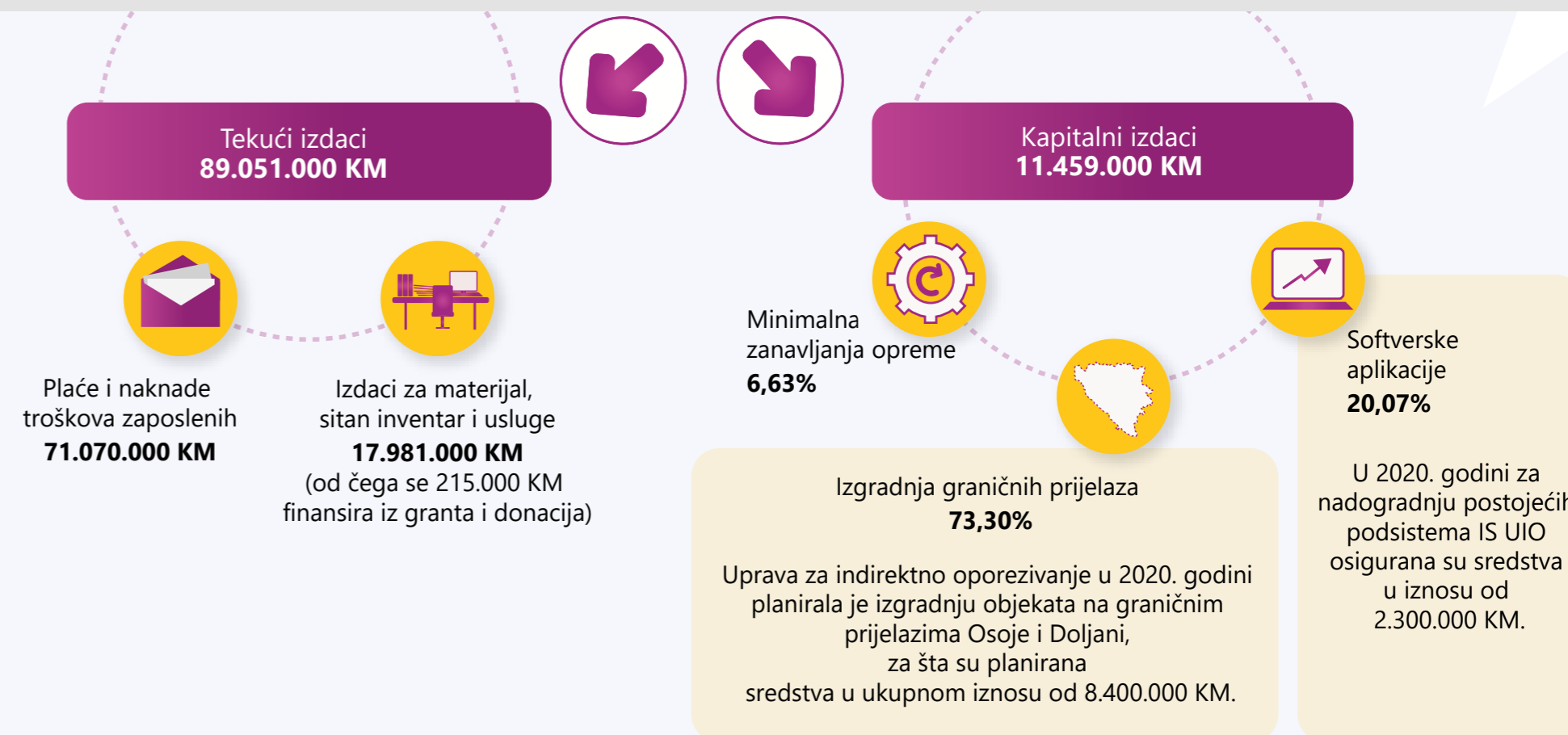
100.510.000 KM

Uprava za indirektno oporezivanje uspostavljena je Zakonom o sistemu indirektnog oporezivanja u Bosni i Hercegovini kao samostalna upravna organizacija i jedini organ u BiH nadležan za provođenje zakonskih i drugih propisa o indirektnom oporezivanju i politike koju utvrdi Vijeće ministara BiH na prijedlog Upravnog odbora. Zadužena je za naplatu i raspodjelu indirektnih poreza u Bosni i Hercegovini.

Za Upravu za indirektno oporezivanje kao budžetskog korisnika odobrena su sredstva u iznosu od 100.510.000 KM, od čega iz:

PROGRAMSKO-PROJEKTNA STRUKTURA RASHODA

GRANIČNA POLICIJA

81.716.000 KM

Granična policija Bosne i Hercegovine je upravna organizacija u sastavu Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine nadležna za izvršavanje policijskih poslova granične kontrole i sigurnost aerodroma.

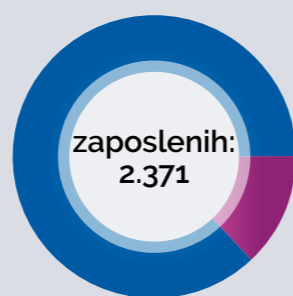
Poslove graničnih provjera Granična policija izvršava na 83 granična prijelaza, i to: 55 međunarodnih graničnih prijelaza, od kojih:

- 40 cestovnih
- 8 željezničkih
- 3 riječne luke
- 4 aerodroma

i 28 graničnih prijelaza za pogranični promet.

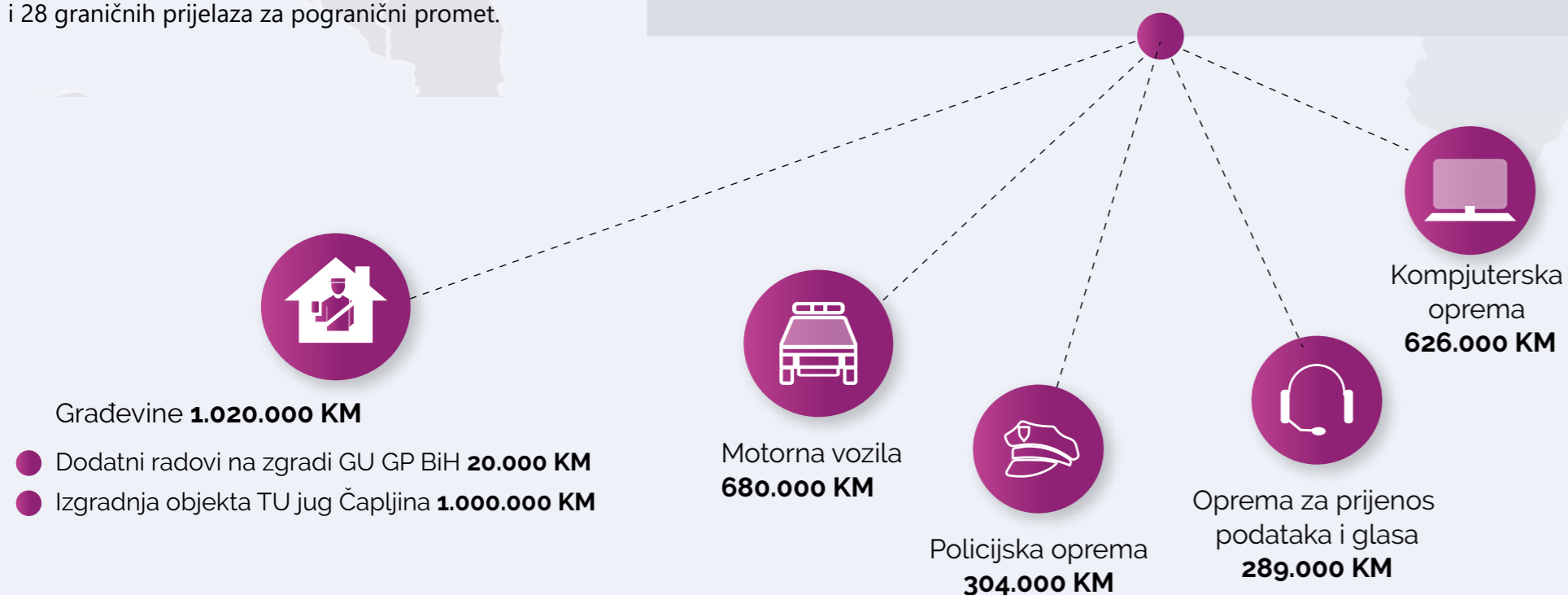
PROGRAMSKO-PROJEKTNA STRUKTURA RASHODA

Bruto plaće i naknade: **71.200.000 KM**

Ostalo: **10.516.000 KM**

Najkrupniji izdaci prema planu javnih nabavki za 2020. godinu:

MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA

53.426.000 KM

Ministarstvo vanjskih poslova nadležno je za provođenje utvrđene politike BiH i radi na razvoju međunarodnih odnosa u skladu sa stavovima i smjernicama Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Ono istovremeno predlaže utvrđivanje stavova o pitanjima od interesa za vanjskopolitičke aktivnosti i međunarodni položaj BiH te zastupa BiH u diplomatskim odnosima prema drugim državama, međunarodnim organizacijama i na međunarodnim konferencijama. Najveći dio aktivnosti odnosi se na organizaciju, usmjeravanje i koordinaciju rada diplomatsko-konzularnih predstavništava BiH u inostranstvu.

PROGRAMSKO-PROJEKTNA STRUKTURA RASHODA

PROVOĐENJE VANJSKE POLITIKE BIH
37.354.601 KM

- Razvoj političkih i ekonomskih odnosa
- Ispunjavanje obaveza iz SSP koje su u nadležnosti MVP BiH
- Učešće i zastupanje interesa BiH u međunarodnim organizacijama
- Razvoj političkog dijaloga s NATO-om i promoviranje javne diplomatije
- Projekti naučne, obrazovne i sportske saradnje

4.626.085 KM
RAZVOJ SLUŽBE
MINISTARSTVA VANJSKIH POSLOVA BIH

- Podizanje nivoa interne i diplomatske obuke kadrova
- Stvaranje pravnog okvira za funkcioniranje MVP BiH
- Razvoj informacijskog i sistema zaštite podataka MVP
- Unapređenje rada MVP kroz preuzimanje objekata dobivenih sukcesijom te osiguravanje standarda za rad DKP

11.445.314 KM
ZASTUPANJE I ZAŠTITA PRAVA I INTERESA GRAĐANA I PRAVNIH LICA BIH U INOSTRANSTVU I RAZVOJ MEĐUNARODNO-PRAVNE SARADNJE

- Pružanje konzularnih usluga građanima BiH u inostranstvu i stranim državljanima u BiH
- Pružanje međunarodne pravne i konzularne pomoći
- Učešće u zaključivanju i ratifikaciji međunarodnih ugovora primjene međunarodnog prava

MINISTARSTVO CIVILNIH POSLOVA

11.593.000 KM

Ministarstvo civilnih poslova nadležno je za poslove državljanstva, upis i evidenciju građana, zaštitu ličnih podataka, prijavljivanje prebivališta i boravišta, lične isprave, putne isprave i postupak evidencije registracije vozila te poslove deminiranja. Također je nadležno i za obavljanje poslova i izvršavanje zadataka koji su u nadležnosti Bosne i Hercegovine, a koji se odnose na utvrđivanje osnovnih principa koordiniranja aktivnosti, usklađivanja planova entitetskih tijela vlasti i definiranje strategije na međunarodnom planu u područjima zdravstva i socijalne zaštite, penzija, nauke i obrazovanja, rada i zapošljavanja, kulture i sporta, te geodetskih, geoloških i meteoroloških poslova.

PROGRAMSKO-PROJEKTNA STRUKTURA RASHODA

OPERATIVNI BUDŽET

Tekući izdaci
5.538.000 KM

Kapitalni izdaci
65.000 KM

računarska oprema i softver
za DMS – sistem za upravljanje
dokumentima

Tekući grantovi
5.990.000 KM

3.097.000 KM

Grantovi neprofitnim organizacijama
Sufinansiranje projekata institucija kulture
u Bosni i Hercegovini

1.342.000 KM

Grantovi neprofitnim organizacijama
Sufinansiranje sportskih manifestacija

444.000 KM

Grantovi neprofitnim organizacijama
Programi za pripremu projekata i
potencijalnih kandidata za
sredstva iz fonda H2020

MINISTARSTVO ZA LJUDSKA PRAVA I IZBJEGLICE

10.486.000 KM

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice nadležno je za praćenje i provođenje međunarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono prati i brine o provođenju Aneksa VII Općeg okvirnog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini te kreiranju i provođenju politike BiH u oblasti povratka izbjeglica i raseljenih lica u BiH, projektima rekonstrukcije i osiguravanju drugih uvjeta za održiv povratak. Ministarstvo je nadležno i za obavljanje poslova koji su u nadležnosti BiH, a koji se odnose na utvrđivanje osnovnih načela koordiniranja aktivnosti, usklađivanja politika i planova organa vlasti BiH i međunarodne zajednice u oblasti: stambene politike, obnove i razvoja i projekta održivog povratka te njihovo evidentiranje, kao i razvoj politika prema iseljeništvu i jačanje saradnje BiH s iseljeništvom.

PROGRAMSKO-PROJEKTNA STRUKTURA RASHODA

Zaštita ljudskih prava i ravnopravnost spolova

- Grant sredstva za stambeno zbrinjavanje Roma **1.000.000 KM**
- Grant sredstva za zapošljavanje Roma **600.000 KM**
- Grant sredstva za zdravstvenu zaštitu Roma **302.000 KM**
- Grant podrške udruženjima nacionalnih manjina **130.000 KM**
- Grantovi za sufinansiranje rada sigurnih kuća za smještaj žena žrtava nasilja u porodici u okviru NVO **100.000 KM**
- Grant sredstva za obrazovanje Roma **48.000 KM**
- Grant za realiziranje Sporazuma s informativnim centrom o Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju, Sarajevo – provođenje aktivnosti MLJP iz Platforme za mir **35.000 KM**
- Grantovi Crveni križ BiH **150.000 KM**
- Grantovi NVO uključenih u zaštitu žrtava trgovine ljudima **60.000 KM**
- Grant podrške za potrebe rada Međureligijskog vijeća u BiH **100.000 KM**
- Finansiranje aktivnosti Jevrejske zajednice – Dani sjećanja na holokaust **15.000 KM**
- Podrška organizacijama osoba s invaliditetom **66.000 KM**
- Grant udruženjima porodica nestalih osoba u BiH **40.000 KM**
- Grant organizacijama za ljudska prava u svrhu promocije ljudskih prava u BiH **50.000 KM**

Ukupno grantova: 2.696.000 KM

Realizacija prava iz ANEKSA VII i ostvarivanje prava lica pod međunarodnom zaštitom i osoba koje se vraćaju po sporazumu o readmisiji

- Implementacija Aneksa VII DMS **2.000.000 KM**
 - Stambeno zbrinjavanje, obnova komunalne i socijalne infrastrukture i elektrifikacija objekata
 - Monitoring procesa realizacije projekata po Aneksu VII
 - Osiguranje pristupa pravima lica pod međunarodnom zaštitom u BiH
- Ostvarivanje prava lica pod međunarodnom zaštitom i osoba koje se vraćaju po osnovu sporazuma o readmisiji **181.000 KM**

Ukupno grantova: 2.181.000

Zaštita prava iseljenika i razvoj odnosa BiH s iseljeništvom

- Grant podrške jedinicama lokalne samouprave za implementaciju politike o saradnji s iseljeništvom BiH **100.000 KM**
- Grant podrške Bosanskohercegovačko-američkoj akademiji umjetnosti i nauka (BHAAAS) – dani BHAAAS u BiH **25.000 KM**
- Grant sredstva neprofitnim organizacijama za aktivnosti prema iseljeništvu **10.000 KM**

Ukupno grantova: 135.000 KM

BUDŽETSKI RJEČNIK

Budžet - akt kojim se predviđaju svi prihodi i rashodi u jednoj godini.

Koncesija - dozvola vlasti koja se daje pravnim ili fizičkim licima za obavljanje određene djelatnosti po unaprijed utvrđenim uvjetima.

Javna politika - plan ili smjer djelovanja institucija vlasti.

Budžet za građane - pojednostavljen i ilustriran prikaz određenih dijelova zvaničnog budžeta.

Ustav - osnovni pravni akt neke države kojim se uspostavlja politički i pravni poredak.

Budžetski korisnik - institucije i svi ostali organi koji se finansiraju iz budžeta.

Dokument okvirnog budžeta (DOB) – projekcija trogodišnjih prihoda i rashoda, odnosno srednjoročna projekcija budžeta.

Makroekonomija - područje ekonomskih nauka koje se bavi ukupnom privredom nekog područja zemlje, proučavajući međusobne odnose ukupne (agregatne) proizvodnje, prihoda, zaposlenosti, cijena i drugih varijabli.

Nominalni BDP - predstavlja zbir količina finalnih roba i usluga koje su proizvele rezidentne jedinice u zemlji tokom određenog vremenskog perioda pomnožen s njihovim tekućim cijenama.

Realni BDP - predstavlja zbir količina finalnih dobara u stalnim (umjesto tekućim) cijenama te ukazuje na količinu proizvedenih proizvoda i usluga.

Ekonomski rast - podrazumijeva ukupan porast proizvodnje, proizvodnih kapaciteta i svih drugih dijelova jedne privrede, odnosno predstavlja rast ukupnog outputa jedne privrede uslijed rasta radne snage, kapitalnih dobara te unapređenja tehnologije i produktivnosti.

Transferi od drugih nivoa vlasti - novčana sredstva koja viši ili niži nivoi vlasti doznave u budžet s ciljem realizacije pojedinih programa i/ili funkcija.

Bruto društveni proizvod (BDP) - makroekonomski indikator koji pokazuje vrijednost finalnih dobara i usluga proizvedenih u zemlji tokom godine, izraženo u novčanim jedinicama.

Inflacija - predstavlja povećanje općeg nivoa cijena u odnosu na vrijednost novca.

Vladina/javna potrošnja - (izdaci za krajnju potrošnju vlade) – sektor vlade se sastoji od svih institucionalnih jedinica koje, uz ispunjavanje svojih političkih obaveza i uloge ekonomskog reguliranja, u principu proizvode netržišne usluge (moguće i robe) za individualnu ili kolektivnu potrošnju, te redistribuiraju dohodak i bogatstvo. Izdaci za krajnju potrošnju vlade uključuju dvije kategorije izdataka, a to su:
- netržišni output, osim investicija za vlastiti račun, koji se mjeri troškovima proizvodnje, umanjen za povremenu prodaju;
- vladine nabavke roba i usluga od tržišnih proizvođača koje se bez bilo kakvog transformiranja plasiraju domaćinstvima kao socijalni transfer u „naturi“.

COFOG klasifikacija - klasifikaciju vladinih funkcija (COFOG – Classification of the Functions of the Government) objavilo je Odjeljenje za statistiku Ujedinjenih nacija i odnosi se na sredstva iz budžeta razvrstana po namjeni za koju se troše.

Sukcesija - prebacivanje prava i obaveza prethodne države (prethodnice) na novu državu (sljednicu) u vezi s nizom pitanja koja su bitna za to područje, a posljedica su osnivanja ili proširenja vlasti, odnosno uspostave suvereniteta te države koji je do tada pripadao drugoj državi.

Stalna imovina - dio imovine koji će ostati nepromijenjen, tj. zadržati isti pojavni oblik, u vremenskom roku dužem od godinu dana i koji se neće utrošiti u jednom normalnom proizvodnom ciklusu (npr. zemlja, zgrade, mašine itd.). Nabavlja se s namjerom da se koristi u vlastitom poslovanju, a ne za daljnju preprodaju.

PITANJA, KOMENTARI I SUGESTIJE

Poštovani/a, ako imate pitanje, komentar ili sugestiju u vezi s pripremom i predstavljanjem "Budžeta za građane", možete iskoristiti pripremljene obrasce, iskinuti ih i poslati poštom na adresu:

**Ministarstvo finansija i trezora BiH (Kabinet ministra – Odnosi s javnošću),
Trg BiH 1, 71000 Sarajevo.**

Također, pitanja, komentare i sugestije možete poslati i putem elektronske pošte: trezorbih@mft.gov.ba.

S poštovanjem,

Ministarstvo finansija i trezora BiH

Ime i prezime

Adresa

E-mail

Organizacija/
Institucija

Pitanja, komentare i sugestije možete napisati na poledini obrasca.

Ime i prezime

Adresa

E-mail

Organizacija/
Institucija

Pitanja, komentare i sugestije možete napisati na poledini obrasca.

BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO FINANCIJA/
FINANSIJA I TREZORA

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
МИНИСТАРСТВО ФИНАНСИЈА
И ТРЕЗОРА

BOSNIA AND HERZEGOVINA
MINISTRY OF FINANCE
AND TREASURY

Implemented by

